

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет музичного мистецтва і хореографії
Кафедра музично-сценічного мистецтва

Дипломна (бакалаврська) робота
на здобуття
освітнього рівня «бакалавр» на тему:
«Вплив італійської вокальної школи на
становлення виконавської техніки майбутнього співака»

Виконала:
студентка IV курсу
Бондаревська Ірина Євгенівна

Науковий керівник:
завідувач кафедри, заслужений
діяч мистецтв
Гринишин Мирослав Васильович

Допущено до захисту

« »

2025 року

Завідувач кафедри
(підпис)

Мирослав ГРИНИШИН
(вчений ступінь, звання, прізвище, ім'я, по батькові)

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІТАЛІЙСЬКА ВОКАЛЬНА ШКОЛА ЯК ФЕНОМЕН МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	6
1.1. Історичні витoki та етапи становлення італійської вокальної школи.....	6
1.2. Методологічні принципи італійської школи та поняття бельканто	9
1.3. Визначні представники та їх вклад у розвиток вокального мистецтва	12
Висновки до Розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ІТАЛІЙСЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ ШКОЛИ НА ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ ТЕХНІКИ СУЧАСНОГО СПІВАКА 21	21
2.1. Педагогічний аспект формування навичок співу бельканто у майбутнього співака	21
2.2. Практика використання методик італійської школи у системі мистецької освіти.....	25
2.3. Формування технічних і виконавських навичок на основі італійської традиції	29
Висновки до Розділу 2.....	36
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42

ВСТУП

У сучасному мистецькому просторі вокальне мистецтво продовжує відігравати одну з провідних ролей, поєднуючи в собі як художньо-естетичні, так і педагогічні компоненти. Професійна підготовка вокаліста вимагає високого рівня технічної досконалості, сценічної виразності та глибокого розуміння стилістичних особливостей вокального репертуару. Важливим чинником у формуванні виконавської майстерності є звернення до класичних вокальних шкіл, зокрема – до італійської, яка впродовж кількох століть залишається зразком академічної традиції співу.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що італійська вокальна школа, яка виникла ще у XVII столітті, стала фундаментом для формування європейської системи вокальної освіти. Методика *bel canto* (італ. – «прекрасний спів») передбачає не лише бездоганну техніку звуковедення, дихання, артикулювання, а й особливий підхід до виховання музичного смаку, артистизму та сценічної культури. Вивчення цієї традиції є важливим для кожного майбутнього співака, адже вона дозволяє глибше усвідомити природу голосу як інструмента і шляхи його вдосконалення.

Особливу значущість дана тема набуває в контексті сучасної мистецької освіти в Україні, де зростає інтерес до методик, які дозволяють досягти високого професійного рівня за умов поєднання класичних традицій та інноваційних підходів. Саме тому дослідження впливу італійської вокальної школи на становлення виконавської техніки є не лише теоретично цінним, а й практично затребуваним у сучасному навчальному процесі.

До проблеми італійської вокальної школи зверталися як українські, так і зарубіжні дослідники. Зокрема, важливими для даного дослідження стали праці Т. Ліванової, Б. Тараканова, А. Єгорової, які висвітлюють історичний розвиток європейських вокальних шкіл. Практичні аспекти *bel canto* розкриті у працях Е. Карузо, Т. Аркелі, Дж. Баттістіні. Також значною є наукова спадщина щодо

впливу італійської школи на українське вокальне мистецтво, зокрема у працях Н. Кречко, Н. Литвиненко-Вольгемут, Г. Сандуленко.

Метою дослідження є виявлення ключових принципів італійської вокальної школи та з'ясування їхнього впливу на процес формування технічної і художньої майстерності сучасного академічного співака.

Завдання дослідження:

1) визначити історичні витоки та етапи розвитку італійської вокальної школи;

2) розглянути методологічні засади бельканто як основи італійської традиції;

3) проаналізувати педагогічну діяльність італійських співаків та викладачів;

4) вивчити педагогічний аспект формування навичок співу бельканто у майбутнього співака;

5) виявити особливості формування технічних навичок вокаліста у контексті цієї школи;

б) з'ясувати, яким чином принципи бельканто реалізуються у сучасній мистецькій освіті.

Об'єкт дослідження – виконавська техніка майбутнього співака.

Предмет дослідження – вплив італійської вокальної школи на формування вокально-виконавських навичок у системі мистецької освіти.

У процесі написання роботи були використані такі методи: історико-культурний, аналітичний, порівняльний, метод системного підходу, спостереження та аналіз педагогічного досвіду, вивчення музикознавчої та методичної літератури.

У роботі пропонується цілісний аналіз італійської вокальної школи як явища, що має не лише історичне, а й методологічне значення для сучасної системи вокальної освіти. Вперше здійснено спробу узагальнити принципи *bel canto* з позицій їхньої практичної значущості у формуванні виконавської техніки студентів мистецьких ЗВО.

Теоретичним та практичним значенням роботи є те, що матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі підготовки вокалістів, у педагогічній діяльності викладачів вокалу, а також при розробці навчально-методичних програм з академічного співу. Також вони будуть корисними студентам, які прагнуть вдосконалити технічну базу свого виконання.

Робота складається зі вступу, двох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розглядаються історико-теоретичні засади італійської вокальної школи. У другому – здійснюється аналіз впливу цієї традиції на формування техніки співу в умовах сучасної мистецької освіти.

РОЗДІЛ 1

ІТАЛІЙСЬКА ВОКАЛЬНА ШКОЛА ЯК ФЕНОМЕН МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Історичні витoki та етапи становлення італійської вокальної школи

Сьогодні в колах дослідників вокальної педагогіки можна почути такі терміни, як «європейська», «українська», «італійська» вокальна школа. Однак поняття «українська» та «європейська» школа співу з'явилися лише після того, як «італійська» школа співу була вже визнана на весь світ. Безсумнівно, академічний оперний спів зародився саме в рамках італійської вокальної школи, яка є основою не тільки опери, а й класичного бельканто. Проте не можна ігнорувати глибокі національні традиції, що існують в інших культурах.

Особливу увагу ми приділяємо італійській вокальній школі в Україні, оскільки вона природно прижилася тут. Існує концепція співучості мов, і українська мова, як і італійська, має природну мелодійність. Ще в середині ХХ століття відомий італійський маестро Барра відзначав, що з українськими співаками, які приїжджають на стажування до Італії, працювати дуже легко. Це пояснюється тим, що українська вимова і мова мають вокальний характер, що значно спрощує процес трансформації мовного звучання в спів [38].

У мистецькій педагогіці вважається, що італійці є дуже музичним народом, в Італії практично всі співають, і мало хто не має музичного слуху. Проте й українці — народ, який володіє чудовим почуттям співу. Пісня супроводжувала українців не лише на святах, але й у повсякденному житті, під час важкої селянської праці з ранку до вечора: йшли на роботу — співали, під час роботи — співали, а повертаючись додому — теж співали. Особливо співучими були села. Однак на професійному рівні ситуація була складнішою, і саме італійська школа дала імпульс для поєднання двох традицій.

У нашій роботі йдеться про бельканто (від італ. *bel canto* — прекрасний спів), яке виникло в 17 столітті, остаточно сформувалося в 19 столітті і ледь не було втрачено в наступні десятиліття, після двох світових воєн, епідемій та інших природних і катастрофічних подій.

Як нещодавно зауважила відома італійська співачка Рената Скотто: «Ми, італійці, ледь не втратили свою вокальну школу. Але тепер ми її точно не втратимо!» Це свідчить про розуміння провідними італійськими педагогами важливості своєї вокальної школи. Адже відновити її практично було б неможливо [38].

Італійська вокальна школа – одна з найвпливовіших і найдавніших традицій у світі академічного вокального мистецтва. Її становлення відбулося в тісному зв'язку з розвитком музичної культури Італії в епоху пізнього Відродження та бароко, коли людський голос почали розглядати не лише як засіб комунікації, а як головний інструмент художнього самовираження.

Уже на межі 16-17 століть італійські композитори, зокрема Джуліо Каччіні, Клаудіо Монтеверді починають активно розвивати ідеї музичної драматургії, покладаючи в її основу виразність вокального фразування. В цей період формується уявлення про голос як про універсальний інструмент, здатний передати найтонші емоційні відтінки, що стало визначальним для італійської традиції.

Особливої популярності набув стиль *bel canto* – “прекрасний спів”, що зародився наприкінці 17 століття. Його головними рисами стали благородність звуку, краса фразування, легкість вокальної техніки, кантилена та ідеальна артикуляція. Цей стиль став не просто манерою виконання, а методологією вокального виховання, яка передавалась з покоління в покоління [15].

У 18 столітті важливу роль у систематизації принципів бельканто відіграли італійські вокальні педагоги, зокрема Нікола Порпора, Франческо Лампругі та Джузеппе Мартіні. Їхня педагогічна діяльність заклала підвалини для професійної вокальної освіти, де основна увага приділялась розвитку дихання,

резонансного звучання, контролю опори та природного вокального тембру [21, 47].

У цей самий час зростає популярність кастратів – співаків, які мали надзвичайно широкий діапазон та технічні можливості. Їхній репертуар вимагав віртуозного володіння голосом, що сприяло подальшому вдосконаленню методик навчання італійської школи. Саме кастрати стали “живими інструментами”, які яскраво демонстрували технічний потенціал бельканто.

У 19 столітті *bel canto* досягає свого апогею в творчості композиторів-романтиків: Джоаккіно Россіні, Вінченцо Белліні та Гаetano Доницетті. Їхні опери стали справжніми вокальними школами для співака: з одного боку, вимагали технічної бездоганності, з іншого – емоційної глибини. Твори цих композиторів стали основою репертуару для класичних співаків по всьому світу [44].

Італійська вокальна школа не залишалася замкнутою в межах Італії. Її принципи активно поширювалися в інших європейських країнах – Франції, Німеччині, Австрії – де місцеві педагоги запозичували методики *bel canto*, адаптуючи їх до національного контексту. Зокрема, у Російській імперії італійські маестро працювали при імператорських театрах і закладах, виховуючи цілу плеяду співаків європейського рівня [15].

У 20 столітті бельканто трансформується та інтернаціоналізується. Завдяки розвитку звукозапису і масової культури вокальні зразки італійської школи стають доступними по всьому світу. Такі видатні співаки, як Енріко Карузо, Лучано Паваротті, Монсеррат Кабальє, стали символами ідеального вокального звучання, зберігаючи традиції у нових історичних умовах.

Сьогодні бельканто залишається еталоном академічного вокалу, який активно вивчається в мистецьких навчальних закладах різних країн. Основи італійської школи — це не лише історична спадщина, а й практичний фундамент, на якому базується виконавська підготовка сучасного співака.

Таким чином, італійська вокальна школа та стиль бельканто мають глибокий історичний вплив на розвиток оперного мистецтва та формування виконавської техніки, залишаючись актуальними і в наш час.

1.2. Методологічні принципи італійської школи та поняття бельканто

За своїми безмежними можливостями людський голос перевершує навіть найбільш досконалі музичні інструменти. Однак для того, щоб цей голос проявився у всій своїй красі, він потребує ретельного тренування та формування. Лише співачки чи співак, які є не тільки майстрами свого ремесла, але й справжніми музикантами та митцями, здатні розкрити весь потенціал голосу. Така людина володіє не лише технічними навичками, але й усвідомлює процес вокальної роботи, ґрунтуючись на теоретичних знаннях з методики вокалу та історії вокального мистецтва.

Визначити термін «вокальне мистецтво» досить складно, оскільки воно є синтетичним і складається з нерозривної єдності кількох елементів: музики, співу, слова (опера, оперета, акторська гра).

Музика є потужним засобом емоційного впливу на слухачів; голос співака, його тембр і манера виконання мають не менш значний вплив на слухача, ніж технічна майстерність вокаліста.

Слово в пісні, його інтонація, змістовність і емоційність також впливають на слухача. Великий вплив має й підтекст. У жанрі опери, оперети, мюзиклу, а також у драматичних п'єсах, пластиці, костюмах, гримі, міміці та жестах, які є арсеналом актора, все це вражає глядача [11, 12].

Отже, під час виступу співак має бути не лише музикантом, а й виконавцем, зокрема вокалістом і декламатором, а в опері — драматичним актором. Синтез усіх цих якостей визначає вокальне мистецтво як явище. Сольний спів на мотиви, який виник на межі 16-17 століть, є вищою формою розвитку природних та художніх здібностей особистості й найвищою формою вираження індивідуального досвіду у співі [11].

Італійська школа бельканто, розквіт якої припадає на 18-19 століття, досягла найвищого ступеня віртуозності і справила великий вплив на розвиток вокального мистецтва ансамблю. Стара італійська школа Європи 17 століття була представлена чудовими педагогами, такими як П'єтро Тосі та Джамбаттіста Манчіні. Французька школа вокалу була представлена Жаном-Батистом Бераром, Жильбером — Луї Дюпре, а також Мануелем Гарсією (батьком і сином), винахідниками вокальної техніки та авторами праць, зокрема «Повний трактат про мистецтво співу» і створенням ларингоскопа [31, 48, 46, 51].

Згідно з усіма італійськими маестро того часу, до вчителя співу ставилися високі вимоги. По-перше, він повинен був добре співати (обов'язкова умова). Вчитель мав мати музичну освіту, володіти системою знань, яка дозволяла навчати співу, а також вміти визначати обдарованість учня та тип його голосу. Учитель повинен був бути добрим, відповідальним і вміти стимулювати навчання. Високі вимоги ставилися також до студентів. Крім голосу, вони повинні були мати здатність сприймати матеріал, який читає вчитель, жертвувати своїм вільним часом, вміти слухати інших співаків, тренуватися перед дзеркалом, виховувати самовираження та створювати гарний настрій.

З другої половини 18 століття в Україні, яка входила на той час до складу Російської імперії, зростає інтерес до музичної культури Італії, що має глибоке та шанобливе коріння.

Якщо петербурзька еліта відвідує італійську оперу просто через її популярність, то російські професійні музиканти та освічені меломани намагаються зрозуміти особливості школи співу, вивчити таємниці *bel canto* та з'ясувати зв'язок з національною музикою італійського народу.

Основною формою виконання у бельканто було “легато” — гармонійний плавний спів, тісно пов'язане з вокальною кантиленою. Це є найважливішою рисою школи бельканто, рідкісною спадщиною староіталійської школи співу.

Оволодіння мистецтвом колоратури було обов'язковим для всіх вокалістів і вважалося важливим інструментом для виразності та обробки голосу. Цей педагогічний прийом використовується й сьогодні [13].

У перші десятиліття 19 століття зростає інтерес східноєвропейських композиторів і співаків до італійської опери. Театр продовжує розвиватися і міцніти завдяки творчості таких композиторів, як Д. Россіні, В. Белліні та Х. Доницетті [11].

У цей період вокальне мистецтво було підпорядковане, насамперед, завданню виявлення високорозвинених вокально-технічних здібностей співака: тривалість дихання, майстерність філіровки, вміння виконувати найскладніші пасажи, каденції, трелі (яких було 8 видів).

Співаки змагалися у силі та тривалості звучання голосу, порівнюючи його з трубою та іншими інструментами оркестру [44].

У «патетичному стилі» бельканто арія співака *da capo* вимагала змін у другій частині, як за кількістю, так і за майстерністю. Показником цього був рівень варіаційної продуктивності та майстерності. Орнаменти арій доводилося змінювати для кожного виконання.

У «бравурному стилі» бельканто ця риса стала домінуючою [44]. Тобто, окрім ідеальної постави голосу, мистецтво бельканто вимагало від співака широкого діапазону музично-художнього розвитку, вміння варіювати мелодію композитора, а також імпровізацію (що тривало до виконання опер Дж. Россіні, який сам почав складати всі каденції та колоратури).

Вимоги стилю бельканто зумовили певну систему навчання співаків. Як і композитори 18 століття, викладачі вокалу 17 століття (А. Скарлатті, Л. Вінчі, Дж. Перголезі, Н. Порпора, Л. Лео та інші) одночасно були й педагогами. Навчання відбувалося в консерваторіях, які виконували роль навчальних закладів і гуртожитків, де вчителі жили разом зі студентами. Процес навчання тривав від 6 до 9 років і включав щоденні заняття з ранку до пізнього вечора [38].

Якщо у дитини був гарний голос, його інколи «коригували» за допомогою кастрації, сподіваючись зберегти його якості після мутації; в разі успіху, такі співаки ставали володарями феноменального голосу та техніки [42].

Найважливішою вокальною школою була Болонська школа Ф. Пістоккі. Серед інших відомих шкіл були Римська, Флорентійська, Венеціанська,

Міланська та, особливо, Неаполітанська, де працювали А. Скарлатті, Н. Порпора, Л. Лео.

Зі створенням національних оперно-вокальних шкіл у середині 19 століття технологія класичного стилю бельканто, що базувалася на реєстровому механізмі співу та високому рівні реєстрових змін, поступово втратила статус універсальної системи загальноєвропейського значення, зберігаючи своє впливове місце в оперному виконанні.

Особливості фонетики провідних європейських мов (німецької, французької, італійської, російської та інших) створили суттєві труднощі у використанні реєстрового принципу співочого голосу на сцені.

Саме фонетика мов сприяла розкриттю акустичних можливостей голосового апарату, що дозволяло зменшити рівень реєстрових переходів у співі як у жінок, так і в чоловіків.

Класифікація співочих голосів і роль оперних голосів дедалі більше залежали від акустичних властивостей та якості звуку реєстрів, що ускладнювало чітке розрізнення типів голосів, що було характерним для епохи класичного бельканто [32].

Типізація акустичних якостей співочого голосу в оперній музиці визначала теситуру та діапазон вокальних партій, їх високе розміщення та характер інтонування у сольних сценах і ансамблях.

1.3. Визначні представники та їх вклад у розвиток вокального мистецтва

Завдяки розвитку італійської школи співу були закладені принципи техніки дихання, формування звуку, артикуляції та резонування, які й досі залишаються базовими у вокальній педагогіці. Роль визначних представників цієї школи полягала не тільки у вдосконаленні вокальної техніки, але й у формуванні художнього ідеалу співу, який поєднував віртуозність із глибиною емоційного вираження.

На думку дослідників, саме італійська школа заклала концепцію співака як універсального артиста — не лише володаря унікального голосу, а й інтерпретатора, здатного передати глибокий зміст музичного твору [34].

Її вплив простежується у всіх етапах розвитку оперного мистецтва, а її принципи стали основою для створення національних вокальних шкіл у Франції, Німеччині, Росії та інших країнах.

Видатними представниками бельканто були: кастрат А. М. Бернаккі, Дж. Крешентіні, А. Уберті (Порпоріно), Каффареллі, Сенезіно, Фарінееллі, Л. Маркезі, Г. Гваданы, Г. Пакьяротті, Дж. Веллуті: Вони співали найскладніші вокальні партії в операх-серія, які не могли виконати навіть найбільш вокально-технічно обдаровані співачки; співачки – Ф. Бордон, Р. Мінготті, К. Габріелі, А. Каталані, Ч. Кольтеліні; співаки – Д. Джіцці, А. Нодзарі, Дж. Давид та інші [17].

Початки італійської вокальної школи сягають епохи Відродження, коли інтерес до людини, її фізіології та духовного потенціалу стимулював розвиток співочого мистецтва. Уже в XVI столітті з'явилися перші спроби наукового осмислення процесу співу. Одним із таких дослідників був Джованні Камілло Маффеї (Giovanni Camillo Maffei), який у своєму трактаті *Lettera sul canto* (1562) поєднав знання з медицини, фізіології та музичної практики. Маффеї підкреслював важливість правильного дихання, природного формування звуку і ролі артикуляційних органів у створенні якісного вокалу [48].

Саме в цей період закладаються перші принципи, які згодом стали основою бельканто:

- природність голосоведення;
- увага до краси тембру;
- рівномірність звучання в усіх регістрах;
- гнучкість голосу та виразність інтонації.

Особливого розвитку ці ідеї набули в діяльності музикантів 17 століття, коли спів стає невід'ємною частиною оперного мистецтва. В Італії цього часу сформувалися важливі центри навчання співу, зокрема в Неаполі, Венеції,

Болоньї та Римі. Саме тут виникли перші консерваторії — освітні установи, де системно навчали співу протягом багатьох років. Перші консерваторії поєднували у собі функції навчального закладу, музичної школи та притулку, а учні проходили інтенсивну підготовку в умовах повної зануреності у музичне середовище [17].

Навчання у консерваторіях передбачало багаторічний курс, що включав:

- щоденні вправи на розвиток дихання та підтримки звуку (арroggio);
- опанування мистецтва кантилени;
- оволодіння технікою фіоритур;
- роботу над дикцією, інтонацією та сценічною виразністю.

Саме у 17 столітті італійські майстри почали цілеспрямовано розробляти вокальну техніку, що передбачала рівність звуку у всьому діапазоні, легкість у верхньому регістрі та збереження природності тембру. Це було суттєвою відмінністю італійської школи від інших національних традицій, де часто переважала або технічна віртуозність без глибокого художнього змісту, або навпаки — емоційна експресія без технічної досконалості [50].

Рання італійська вокальна школа створила передумови для розвитку системи навчання співу, яка поєднувала фізіологічні знання, естетику звучання та глибоку повагу до художнього тексту.

Період кінця 17 – першої половини 18 століть став епохою розквіту італійської вокальної школи, коли мистецтво *bel canto* досягло свого апогею. У цей час було остаточно сформульовано ті технічні та естетичні принципи, які забезпечили італійським співакам славу в усій Європі.

Одним із ключових діячів цього періоду був Алессандро Скарлатті (1660–1725), якого вважають засновником неаполітанської оперної школи. Скарлатті зробив вагомий внесок у розвиток вокального стилю, орієнтованого на плавність мелодійної лінії, досконале фразування та природне звучання голосу. У його операх велика увага приділялася технічній вправності співаків, здатності до нюансування та емоційної передачі змісту арій [17].

Особливу роль у розвитку бельканто відіграв також Нікола Порпора (1686–1768) — видатний композитор і педагог. Його методика викладання була однією з найефективніших свого часу. Порпора приділяв особливу увагу:

- 1) техніці фіоритур (швидких мелізматичних пасажів);
- 2) кантилені (плавному співу на одній дихальній опорі);
- 3) розвитку дихальної підтримки та резонаторів;
- 4) роботі над дикцією і сценічною виразністю [17].

Серед його учнів були найвидатніші співаки епохи, зокрема кастрати Фарінееллі (справжнє ім'я Карло Броскі, 1705–1782) та Кафареллі.

Фарінееллі став символом досконалості вокального мистецтва свого часу: його голос відзначався надзвичайною гнучкістю, широким діапазоном (майже три октави) та вражаючою витривалістю. Слухачі захоплювалися його вмінням виконувати надскладні фіоритури з неймовірною легкістю і витонченістю [15].

Зростання популярності опери серія сприяло підвищенню вимог до вокальної майстерності: співаки повинні були демонструвати як віртуозну техніку, так і глибоку інтерпретацію драматичних образів. Цей баланс між технічним блиском і художньою виразністю став одним із головних принципів *bel canto*.

Особливістю італійської вокальної школи 18 століття була також орієнтація на природність тембру та органічність вокальної манери. Спів повинен був залишатися легким, невимушеним, з рівномірною якістю звуку у всіх регістрах, без надмірної напруги. Як зазначає Джеймс Старк у праці *Bel Canto: A History of Vocal Pedagogy*, саме цей принцип забезпечив тривалу популярність італійських співаків на міжнародній арені [50].

Таким чином, у 17-18 століттях італійська вокальна школа не лише виробила унікальні технічні стандарти, але й заклала основи естетики співу, яка в подальшому визначала розвиток світового вокального мистецтва.

У другій половині 18 столітті розвиток італійської вокальної школи досяг етапу, коли накопичені знання та практичний досвід потребували систематизації. Саме в цей період з'являються перші теоретичні праці, що узагальнювали

методики навчання співу, обґрунтовували основні принципи вокальної техніки та ставали основою академічної підготовки вокалістів.

Одним із найбільш авторитетних трактатів цього періоду є праця Джованні Баттіста Манчіні (1714–1800) “*Pensieri e riflessioni pratiche sopra il canto figurato*” (1774). Манчіні, сам видатний співак і педагог, систематизував методику бельканто, наголошуючи на таких основних принципах:

- 1) правильна дихальна підтримка (*appoggio*);
- 2) єдність і збалансованість вокальних регістрів;
- 3) природність формування звуку;
- 4) виразність дикції;
- 5) емоційна інтерпретація тексту.

Манчіні підкреслював, що техніка співу має бути тісно пов'язана з художнім завданням виконання. На його думку, без глибокого розуміння змісту тексту і настрою твору технічна майстерність залишалася б порожньою вправністю. Він вимагав від співака не тільки технічної бездоганності, а й здатності передати емоційний зміст музики і тексту [49].

Іншим важливим теоретиком 18-19 століть століття був Доменіко Коррі (1746–1825). Його праці, зокрема “*A Select Collection of the Most Admired Songs*” (1785) та “*The Singer's Preceptor*” (1810), були присвячені практичним аспектам навчання співу. Коррі наголошував на важливості розвитку інтонаційної чистоти, гнучкості голосу, рівності звуку у всіх регістрах та вмінні органічно поєднувати технічну майстерність із художньою виразністю.

Особливої уваги Коррі приділяв постановці голосу на диханні, гармонійному злиттю голосових регістрів та правильному формуванню вокальних фраз. Він також акцентував на важливості поступовості навчання, підкреслюючи, що занадто швидке ускладнення вправ може призвести до деформації голосу [49].

Завдяки працям Манчіні та Коррі італійська вокальна школа набула рис цілісної педагогічної системи, що спиралася на:

- фізіологічні основи голосоутворення;

- поетапне формування технічних навичок;
- виховання художнього смаку та інтерпретаційних здібностей.

Таким чином, трактати 18 століття не тільки узагальнили багатовіковий досвід викладання співу, а й започаткували науковий підхід до вокальної педагогіки, що значною мірою визначив подальший розвиток академічного співу у світі.

19 століття став етапом значних змін у розвитку італійської вокальної школи. Поряд із збереженням традицій *bel canto*, поступово в мистецтві співу з'являються нові тенденції, пов'язані з розвитком романтичної опери, зростанням вимог до драматизму виконання та посиленням емоційної виразності.

Відомим продовжувачем італійської школи цього періоду був Франческо Ламперті (1811–1892) — один із найвидатніших педагогів свого часу. У праці *The Art of Singing* він сформулював принципи досконалої вокальної техніки, наголошуючи на важливості правильного дихання, природного формування тону та рівності звучання у всьому діапазоні [20, 21, 47].

Особливе місце у педагогічній діяльності Ламперті займала підготовка голосу до великого драматичного репертуару, характерного для романтичної опери. Він вимагав від співаків не лише технічної бездоганності, але й глибокої емоційної виразності, здатності передавати складні психологічні стани героїв.

Його син, Джованні Баттіста Ламперті (1839–1910), продовжив справу батька, розвиваючи і вдосконалюючи його методику. У збірці “*Vocal Wisdom: Maxims of Giovanni Battista Lamperti*” він акцентував увагу на тонких аспектах вокальної техніки, зокрема на контролі резонаторів, нюансуванні та природності вокальної манери [47].

У цей період італійська вокальна школа дала світові низку видатних співаків, серед яких особливе місце займає Джованні Баттіста Рубіні (1794–1854) — тенор, який став легендою завдяки своїй неймовірній легкості у верхньому регістрі та винятковій виразності виконання.

Також видатними були Джудітта Паста (1797–1865) та Марія Маллібран (1808–1836), які вразили сучасників поєднанням технічної досконалості й глибокого драматизму в інтерпретації.

У другій половині XIX століття співачка Аделіна Патті (1843–1919) стала еталоном техніки бельканто. Вона поєднувала бездоганну вокальну техніку з витонченістю фразування і сценічною грацією, залишаючись однією з найбільш шанованих співачок свого часу [17].

Таким чином, у 19 столітті італійська вокальна школа зуміла адаптуватися до нових вимог романтичного мистецтва, зберігши водночас основоположні принципи бельканто.

Новим етапом у розвитку італійської вокальної школи стало впровадження наукового підходу до вивчення процесів голосоутворення. Видатну роль у цьому зіграв Мануель Гарсія (молодший) (1805–1906) — співак, педагог і дослідник.

Гарсія першим у світі застосував ларингоскоп для безпосереднього спостереження за роботою голосових зв'язок під час співу. Його відкриття дозволило об'єктивно дослідити фізіологічні механізми голосоутворення і науково обґрунтувати методи вокальної підготовки.

Його праця “*Traité complet de l'art du chant*” (1841–1847) стала одним із перших наукових трактатів, що узагальнював принципи правильного співу на основі фізіології голосу.

Основні ідеї Гарсії:

- 1) спів повинен базуватися на природних фізичних законах роботи організму;
- 2) правильне дихання і контроль над видихом є ключовими для здорової вокальної техніки;
- 3) надмірна напруга є основною причиною вокальних пошкоджень.

Таким чином, внесок Гарсії полягав не тільки у вдосконаленні вокальної техніки, але й у започаткуванні наукової вокальної педагогіки, яка поєднувала мистецтво і фізіологію [17, 49].

У 20-21 століттях традиції італійської вокальної школи продовжували впливати на формування нових поколінь співаків. Серед сучасних виконавців, що зберігають і популяризують принципи *bel canto*, особливе місце займає Андреа Бочеллі.

Бочеллі поєднує класичну школу вокалу із сучасними музичними жанрами, демонструючи гнучкість голосу, природність формування звуку і виразність фразування. Його діяльність сприяє популяризації академічного співу серед широкої аудиторії, водночас зберігаючи головні цінності італійської традиції.

У наш час багато консерваторій та вокальних шкіл світу продовжують використовувати принципи *бельканто*, започатковані італійськими майстрами, що ще раз підкреслює безсмертний характер цього мистецтва.

Висновки до Розділу 1

Було розглянуто формування італійської вокальної школи як унікального феномена світового музичного мистецтва. Проведений аналіз історичних етапів розвитку показав, що ще з 16 століття в Італії почали закладатися принципи співу, засновані на природності звучання, правильному диханні та виразності вокальної манери.

Зародження і розвиток поняття *бельканто* у 17-18 століттях сприяли формуванню цілісної методології вокальної підготовки, яка поєднувала високий рівень технічної досконалості з глибиною художньої інтерпретації. Методологічні засади італійської школи, базовані на кантиленні, фіоритурах, рівності регістрів і тонкому нюансуванні, стали основою академічного співу на багато століть вперед.

Вагомий внесок у розвиток і популяризацію італійської вокальної традиції зробили видатні представники цієї школи — Алессандро Скарлатті, Нікола Порпора, Джованні Баттіста Манчіні, Франческо Ламперті та інші, які через

творчість і педагогічну діяльність закріпили ідеали бельканто у світовій культурі.

Таким чином, італійська вокальна школа сформувала не лише високі технічні стандарти вокального мистецтва, а й визначила естетичні ідеали співу, які залишаються актуальними і сьогодні, впливаючи на розвиток вокальної педагогіки у всьому світі.

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ ІТАЛІЙСЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ ШКОЛИ НА ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ ТЕХНІКИ СУЧАСНОГО СПІВАКА

2.1. Педагогічний аспект формування навичок співу бельканто у майбутнього співака

Формування навичок співу в стилі бельканто є складним і багатограним процесом, що вимагає комплексного підходу з боку викладача. Вокальна техніка бельканто ґрунтується на глибокому розумінні фізіології голосоутворення, мистецтва кантилени, принципів природного звучання і свободи дихальної опори.

Педагогічний аспект у навчанні співу бельканто передбачає не лише розвиток окремих технічних елементів, а й цілісне виховання музичного мислення, художньої інтерпретації й емоційної виразності майбутнього виконавця.

Розглянемо основні принципи педагогічної роботи, спрямованої на формування техніки бельканто у співаків-початківців, особливості методичних підходів до навчання та специфіку практичного застосування традицій італійської вокальної школи в сучасній мистецькій освіті.

Варто зазначити, що саме велика праця студента та його прагнення опанувати мистецтво бельканто допомагають досягти справжньої виконавської майстерності. Але все ж провідну роль у цьому процесі відіграє і викладач, який має володіти:

- 1) високим рівнем особистісних, професійних, виконавських та організаторських якостей;
- 2) ґрунтовними теоретичними знаннями та практичними навичками;
- 3) сценічним досвідом та досвідом викладання;

4) здатністю бачити та прогнозувати індивідуальні шляхи розвитку співака [5].

Доречними методами взаємодії між викладачем і студентами є принципи розуміння, прийняття, визнання особистості та діалогічний тип спілкування.

На нашу думку, важливим є застосування особистісно орієнтованого підходу у педагогічній роботі, що базується на таких основних положеннях:

1. Розвиток особистості студента як суб'єкта культури, історії та власного творчого досвіду.
2. Опора на індивідуальний виконавський досвід співака без заперечення цінності суспільно-історичної традиції.
3. Забезпечення свободи та творчого самовираження студента в освітньому процесі: вибір пріоритетів, освітніх траєкторій і стратегій розвитку.
4. Навчання співу з орієнтацією на перспективи особистісного і професійного розвитку, а не лише на оволодіння нормативною діяльністю.
5. Вправи для формування інтерпретаційних навичок студентів повинні відповідати принципам особистісно орієнтованого підходу.

Вони мають будуватися на засадах єдності свідомості й діяльності, послідовності, систематичності, доступності навчального матеріалу, тісного зв'язку теорії з практикою, врахування індивідуальних особливостей, стимулювання самореалізації, опори на власний досвід, розвитку творчості та забезпечення варіативності підходів [5, 6, 13].

Зміст вправ має бути тісно пов'язаний з виконавським репертуаром. Для цього необхідно:

- 1) знати основні принципи музичної теорії, адаптованої до процесу вокального виконання; специфіку звукоутворення; класифікацію жіночих і чоловічих голосів; жанрово-стилістичні особливості вокальних творів; професійну вокальну термінологію;
- 2) вміти правильно читати партитуру, аналізувати кожну партію, точно передавати штрихи, нюанси і відтінки у вокальному виконанні; використовувати техніку ланцюгового дихання; підтримувати стабільність динаміки та тембру;

грамотно виконувати синкопи й акценти; знаходити переконливу музично-художню інтерпретацію твору;

3) володіти розвинутим почуттям стилю, чистою інтонацією, гармонічним слухом та навичками читання голосом нот з листа.

Як зазначає Л. Гавриленко, з перших занять вокалу необхідно формувати у студентів навички самоконтролю: вміння слухати власний голос, аналізувати якість звучання та стежити за роботою голосового апарату. Важливо також розвивати точність інтонування, стежити за цілісністю мелодійної лінії та ретельно відтворювати ритмічний малюнок вокального твору. Особливий акцент слід робити на свідомому виконанні, що передбачає усвідомлення значення кожного засобу музичної виразності для передачі художньо-образного змісту твору [10].

На початковому етапі навчання велика увага приділяється правильній співацькій поставі: корпус має бути прямим, плечі розправленими, спина рівною, ноги випрямленими у колінах, голова вільно триматися без напруження, а руки — опущені вздовж тіла.

Правильна постава під час співу не лише створює естетичний ефект, але й сприяє правильному диханню та гармонійному функціонуванню всього організму. Після закріплення основної пози тіла допускається зміна положення рук — наприклад, їх можна скласти на рівні діафрагми.

Під час навчального процесу викладач має спрямовувати увагу студента на формування вільного голосоутворення, природного положення гортані, м'якої артикуляції та активного використання резонаторів (грудного і головного). Особливої уваги потребує розвиток навички нижньореберно-діафрагмального дихання. Вдих має здійснюватися через ніс із напіввідкритим ротом, що стимулює рецептори дихальних шляхів і сприяє рефлекторному включенню глибокого, ритмічного дихання [10].

Л. Гавриленко підкреслює, що неправильним є ізольоване навчання окремих технічних елементів, зокрема рівномірного видиху. Професійний підхід передбачає роботу над цілісним вокальним актом: музичне інтонування має бути

органічно поєднане з поетичним текстом і передано за допомогою живого музичного інструменту — голосу.

Тому головною категорією у викладанні має стати не окрема технічна дія (наприклад, видих), а музичний образ і кантиленна фраза як цілісна художня одиниця [10].

На основі аналізу науково-методичної літератури можна сформулювати основні загальні принципи виховання вокаліста в класі академічного співу:

1. Природні вокальні дані відіграють важливу роль у професійному становленні виконавця. Наявність гарного голосу створює надійну базу для розвитку кар'єри співака, однак навіть природний дар потребує постійної роботи над його вдосконаленням і технічним збагаченням.

2. Регулярні щоденні заняття співом є необхідною умовою розвитку вокальних здібностей і формування стійких професійних навичок у співака.

3. Особливу увагу слід приділяти розробці системної програми навчання та її чіткому управлінню. Освітній процес має бути послідовним і організованим, із поступовим підвищенням вимог до рівня виконавської майстерності, що забезпечує комфортність засвоєння матеріалу та стабільне професійне зростання студента.

4. Підбір репертуару є важливим етапом у розвитку вокальних навичок. Для тренування доцільно використовувати вправи та композиції, створені на основі техніки бельканто, а також твори, що увійшли до вокальної педагогічної традиції різних історичних періодів. Зокрема, класичною основою вважається школа Джованні Баттісти Ламперті, доповнена пізнішими авторськими зразками вокального мистецтва.

5. Розвиток здібності до імпровізації є важливою складовою формування вокального таланту. Ця навичка активно вдосконалюється у процесі регулярних уроків співу, сприяючи розвитку творчого мислення і гнучкості виконавця.

2.2. Практика використання методик італійської школи у системі мистецької освіти

Італійська вокальна школа, яка протягом століть формувала еталони технічної досконалості та художньої виразності у співі, продовжує справляти вагомий вплив на сучасну систему мистецької освіти та професійну підготовку співаків.

Збереження і адаптація методичних принципів бельканто до сучасних умов дозволяють формувати виконавців, здатних поєднувати традиційну красу звучання з вимогами різноманітних жанрів і стилів.

Розглянемо практичне застосування італійських методик у системі мистецької освіти, особливості формування технічних і виконавських навичок на основі італійської традиції, а також процес адаптації принципів бельканто до потреб сучасного виконавства.

Італійська вокальна школа, що сформувала базові естетичні та технічні засади академічного співу, і сьогодні зберігає свою актуальність у системі сучасної мистецької освіти.

Основоположні принципи бельканто — краса тону, рівномірність звуку у всьому діапазоні, вільна дихальна опора, гнучкість фразування та органічна емоційна виразність — стали складовою професійної підготовки співаків у багатьох консерваторіях і вищих навчальних закладах світу [50].

Сучасні програми вокальної освіти в Україні, Італії, Франції, США та інших країнах прямо або опосередковано базуються на класичних італійських методиках.

Як підкреслює Джеймс Старк у дослідженні *Bel Canto: A History of Vocal Pedagogy*, навіть новітні підходи до вокальної педагогіки часто адаптують стародавні італійські ідеї, оскільки саме вони забезпечують природне і довготривале функціонування голосового апарату [50].

Основними аспектами, що збереглися у сучасній мистецькій освіті, є [5]:

- 1) використання принципу *appoggio* (підтримка звуку на диханні) для забезпечення стабільності голосу;
- 2) розвиток кантилени як основи плавного та виразного фразування;
- 3) формування єдності голосових регістрів для досягнення однорідного звучання у всьому діапазоні;
- 4) орієнтація на індивідуальність тембру і природність голосоведення.

Особливої популярності принципи бельканто набули в педагогіці академічного співу, оперного мистецтва, а також у підготовці вокалістів для мюзиклу та естрадно-джазового співу [9].

Це підтверджують і результати сучасних досліджень у сфері вокальної освіти, де наголошується на важливості збереження класичних методик як основи для розвитку різних вокальних стилів.

Традиції італійської школи продовжують відігравати визначальну роль у формуванні професійних вокалістів сучасності, адаптуючись до вимог часу і зберігаючи при цьому головні естетичні і технічні принципи.

У багатьох вищих музичних навчальних закладах (консерваторіях, університетах мистецтв, спеціалізованих академіях) методики бельканто офіційно закладені у програми підготовки вокалістів. Наприклад: *Accademia Teatro alla Scala* (Італія), *Accademia Nazionale di Santa Cecilia* (Італія), *The Juilliard School* (США), *Royal Academy of Music* (Велика Британія), Національна музична академія України імені П. І. Чайковського.

У навчальних планах обов'язково передбачені тематичні підрозділи у вокальних дисциплінах на розвиток:

- техніки дихання і опори (*appoggio*),
- розвитку кантилени і фразування,
- роботи над злиттям регістрів,
- розвитку динаміки і нюансування,

- опанування стилістики класичного оперного репертуару на основі бельканто.

На практичних заняттях студенти опановують комплекс вправ, розроблених ще майстрами італійської школи [5]:

1. Дихальні вправи на контрольоване видихання — наприклад, спів на одній ноті із плавним наростанням і затуханням гучності (*messa di voce*).
2. Вправи на *legato* — виконання гами або арпеджіо на одному диханні без розривів фрази.
3. Робота з регістрами — спеціальні вправи на злиття *chest voice* і *head voice* для досягнення однорідного звучання.
4. Студенти регулярно виконують репертуар, який вимагає віртуозної техніки *bel canto*, включаючи арії з опер Белліні, Доніцетті, Россіні.

Особливу увагу приділяють розвитку: стабільності дихальної опори на протязі довгих фраз, гнучкого формування звуку без напруження, здатності вільно варіювати динаміку і окраску голосу.

Хоча бельканто традиційно асоціюється з оперою, сьогодні його принципи застосовуються і у підготовці співаків для: академічного камерного співу, мюзиклів, *crossover*-виконавців (поєднання класики і популярної музики).

Під час навчання студентів мюзиклу або естрадно-джазового співу, основні принципи бельканто (вільне дихання, природність тембру, резонансне звучання) адаптуються до більш розмовної манери співу без втрати технічної бази.

Це підтверджує Річард Міллер у своїх дослідженнях, наголошуючи, що незалежно від стилю виконання, технічна база *bel canto* сприяє здоровому голосоведінню і довговічності голосу [49].

Таблиця 2.1

Застосування принципів bel canto у практиці мистецької освіти

Принцип bel canto	Практичне застосування
Контроль дихання (appoggio)	Виконання вправ на тривале видихання, плавне підтримання фрази; розвиток стабільної опори при співі довгих арій
Природне формування звуку	Спів legato-гам і арпеджіо без напруження; робота над вільним, відкритим звучанням голосу
Рівність регістрів	Вправи на плавний перехід між chest voice і head voice; тренування мікстового регістру
Кантилена і фразування	Виконання творів з акцентом на зв'язність музичної лінії; спеціальні вправи на довгі фрази на одному диханні
Робота над нюансуванням	Використання технік messa di voce, динамічні вправи для розвитку контрасту forte–piano в межах фрази

У 21 столітті бельканто доповнюється новими знаннями з вокальної акустики, фізіології голосу та анатомії дихального апарату.

Сучасні дослідження показують, що вправи бельканто оптимізують використання резонаторів, покращують вокальну акустику і сприяють економії зусиль під час співу.

У сучасній педагогіці також широко використовуються [5]:

- 1) ларингоскопічні дослідження механіки голосу під час виконання арій;
- 2) комп'ютерний аналіз резонансних характеристик голосу;
- 3) біомеханічні тренування м'язів дихання для оптимізації підтримки.

Таким чином, бельканто у мистецькій освіті є не лише частиною історичної спадщини, а й активним, живим інструментом формування технічно досконалих і художньо виразних вокалістів, готових працювати у найрізноманітніших жанрах сучасного вокального мистецтва.

2.3. Формування технічних і виконавських навичок на основі італійської традиції

Історія становлення вокального мистецтва та педагогіки свідчить, що протягом багатьох століть фахівці не лише досліджували основні принципи й методики навчання співу, а й активно експериментували з ними, інтегруючи нові підходи у навчальні процеси та удосконалюючи організацію вокальної підготовки.

Вивчення методичних засад провідних вокальних шкіл різних епох дозволяє здобувачам мистецької освіти не лише опанувати теоретичні основи вокальної педагогіки, а й ефективно застосовувати набуті знання у практичній діяльності.

Як зазначає В. Кузьмічова, саме італійська вокальна школа стала основоположником світової традиції у галузі вокальної освіти та виховання співаків. З моменту її формування почався процес систематизації методів вокального навчання. Саме в Італії було проведено перший відбір і стандартизацію вокальної термінології, окреслено основні принципи технології оперного співу, які залишаються актуальними і в сучасному світовому вокальному мистецтві [4, с. 21].

Процес виконання мелодії є основоположним чинником формування виконавської майстерності, адже саме в живому інтонуванні розкривається її справжня сутність. Інтонування, у широкому розумінні, охоплює все виконавство — від відтворення окремих звуків і фраз до цілісного охоплення музичного твору в цілому [45].

Лише за умови натхненного, осмисленого інтонування, коли всі технічні засоби підпорядковані розгортанню художньої думки, формується той психомоторний комплекс, який можна визначити як художню техніку виконавця.

Рівень майстерності співця безпосередньо визначається якістю інтонування: його глибиною, виразністю та органічністю. Виконання твору без справжнього емоційного наповнення, без внутрішньої логіки у фразуванні призводить до спотворення змісту мелодичної структури й нівелює мистецтво інтерпретації.

Мелодія повинна бути не лише точно відтворена, а й розкрита у всій своїй інтонаційній і емоційній багатогранності за допомогою виконавських засобів.

Будь-яка мелодія, навіть із закладеним авторським змістом, без глибокої інтерпретаційної роботи залишається лише схемою, де випадкове поєднання звуків може зруйнувати внутрішню логіку розвитку [17].

Справжнє розкриття мелодії неможливе без свідомого використання виразних засобів — динаміки, агогіки, артикуляції, різноманітних штрихів. Техніка бельканто, будучи невід'ємною частиною цього процесу, втрачає свою художню цінність, якщо вона відірвана від емоційного і змістового контексту твору [27].

Аналіз мелодії та інших елементів музичної мови (гармонії, фактури, форми) є необхідною складовою роботи виконавця над твором. Саме через розуміння цих елементів співак обирає адекватні вокальні засоби виразності і технічні прийоми бельканто: темпоритмічну організацію, варіації динамічних відтінків, нюанси інтонування, способи артикуляції та розподілу музичного матеріалу (штрихи, цезури, акценти) [39].

Такий підхід дозволяє максимально наблизитися до розкриття композиторського задуму і створити емоційно насичений музичний образ, який справляє глибокий вплив на слухача.

Майстерність виконавця в цьому контексті є не лише сукупністю професійно відпрацьованих технічних навичок, але й проявом духовного потенціалу особистості. Вона включає в себе як чітку координацію м'язових відчуттів та моторики, так і здатність до осмисленого втілення власних інтерпретаторських задумів. Саме в такому розширеному значенні варто трактувати поняття "художня техніка" у вокальному мистецтві.

Кантилена є одним із ключових понять італійської вокальної школи та стилю бельканто. У перекладі з італійської «cantilena» означає «співуча мелодія» або «співоподібне висловлювання». У вокальному мистецтві кантилена означає плавне, безперервне ведення мелодійної лінії, що передбачає злитість звуків, рівномірність тембру, природне фразування та емоційну виразність [50].

В італійській вокальній традиції кантилена розглядається не лише як художній прийом, а як фундаментальний принцип співу. Вона визначає характер звуковедення, організацію фрази та формує загальну манеру виконання. Як зазначає Джеймс Старк, розвиток кантиленного стилю став основою технічної підготовки співаків у системі бельканто, оскільки вимагав поєднання стабільної дихальної опори, м'якого звуковедення та гнучкої роботи голосового апарату [50].

Мелодія у бельканто має особливу будову: вона передбачає довгі безперервні лінії, рівномірний рух звуку, мінімізацію різких акцентів та надмірних форсувань. Така організація мелодії вимагає від співака особливої вокальної техніки, де основною метою є створення відчуття «нескінченного дихання» і природного потоку музики.

У трактатах XVIII століття, зокрема у працях Джованні Баттіста Манчіні (*Pensieri e riflessioni pratiche sopra il canto figurato*, 1774), підкреслюється важливість безперервної мелодійної лінії як основи гарного співу. Манчіні наголошував, що правильне виконання кантилени неможливе без досконалої

роботи дихання, підтримки звуку на одному потоці повітря і органічного поєднання всіх вокальних реєстрів [49].

Таким чином, у бельканто мелодія виконує не лише естетичну, а й технічну функцію: вона стає засобом формування стабільної технічної бази співака, розвиваючи у нього контроль дихання, стійкість звучання, плавність переходів між нотами та глибоку емоційну виразність.

Структура мелодії у стилі бельканто є унікальним поєднанням технічних вимог і художньої виразності. Саме особливості мелодійної побудови значною мірою визначають специфіку вокальної техніки, що формується у процесі навчання за італійською школою співу.

Одна з найважливіших характеристик мелодії у бельканто — плавність і безперервність лінії. Мелодичні фрази, як правило, мають тривалий розвиток без частих перерв або великих стрибків. Вони вимагають від співака витриманого дихання, стабільної дихальної опори (*appoggio*) і здатності зберігати рівність звучання на протязі довгої фрази [50].

Ще однією визначальною рисою є легкість і гнучкість мелодійного руху. Часто у вокальних творах бельканто зустрічаються орнаментальні пасажі, фіоритури, арпеджіо, що потребують від виконавця володіння мікротехнікою легато і точного інтонування [49].

У структурі мелодії бельканто важливе місце займає збереження рівності тембру у всіх реєстрах голосу. Мелодія часто проходить через різні частини діапазону, і співак повинен забезпечити плавність переходу між грудним, мішаним та головним реєстрами без втрати якості звучання.

Особливістю також є органічне поєднання мелодії та тексту. Вокальні фрази у *bel canto* нерідко створюють ефект природної мови: мелодійний рух підкреслює інтонаційні і ритмічні особливості тексту, а текст, у свою чергу, підтримує музичну форму.

Крім того, структура мелодії сприяє розвитку нюансування: співак має вміти варіювати динаміку протягом фрази, створюючи ефект живого, емоційно забарвленого висловлювання [49].

Особливість вокального звуку полягає в тому, що після початкової атаки виконавець не має можливості кардинально змінити його динаміку. Це вимагає від співака тонкого відчуття двошарового динамічного процесу: максимальна концентрація енергії у фазі атаки поступово переходить у більш вільну, природну стабілізацію на стаціонарній частині тривалості тону.

Таким чином, опанування техніки двопланового динамічного контролю є однією з обов'язкових складових професійної вокальної підготовки.

Виконавець, уникаючи постійної надмірної напруги звучання, здобуває здатність органічно впливати на слухача: динамічні нюанси, реалізовані з почуттям міри, забезпечують природний розвиток інтонації та сприяють вільному розгортанню музичного змісту [27].

Мелодія зазвичай характеризується змінами напряму руху: чергуванням висхідних і низхідних фрагментів, що природно пов'язано з посиленням або ослабленням емоційної напруги, яку передає музика. Саме це чергування створює характерну хвилеподібність мелодичної лінії, більш або менш рельєфно виражену залежно від змісту твору.

У техніці бельканто виконання висхідних і низхідних мелодій вимагає ретельного регулювання сили звуку та глибини артикуляції залежно від наближення до або віддалення від кульмінаційних моментів [34].

Динаміка набуває найбільш природного і органічного звучання тоді, коли під час висхідного руху посилення звуку дещо затримується, спочатку акцентуючи ладово-інтонаційний розвиток, а при низхідному русі — динамічне послаблення передує подальшому інтонаційному спаду, створюючи в слухача відчуття завершення кульмінаційного напруження.

Повільні ліричні мелодії вимагають особливо витонченого нюансування і точного інтонування як окремих інтервалів, так і звуків у межах цілісної фрази [49].

Виконання таких мелодій потребує високої гнучкості вокальної техніки, спрямованої на логічне розгортання музичної думки.

Основні прийоми, що застосовуються у цьому випадку [5, 11]:

- 1) динамічно збалансована атака затактів,
- 2) виразна динамічна, штрихова і агогічна опора на кульмінаційні моменти мотивів, фраз і речень,
- 3) поступове динамічне розрядження після кульмінації,
- 4) застосування контрастів у динаміці, артикуляції, темпі, ритмі та агогіці.

У мелодичних секвенціях та прихованій поліфонії особливу увагу приділяють двом аспектам: чіткій динамічній або агогічній виділеності опорних точок, що формують домінуючу мелодичну лінію, та високій артикуляційній і динамічній гнучкості у виконанні сполучних елементів при збереженні точного темпоритму (рівності ритмічного руху) [27].

Швидкі мелодії, як і інші типи мелодійного руху, також потребують осмисленого виконання. Вони вимагають від співака високого рівня володіння темпоритмом і здатності утримувати ясність музичної думки навіть за умов динамічної швидкоплинності.

Таким чином, структурні особливості мелодії у бельканто — її плавність, довгі фрази, легкість руху, єдність регістрів і текстово-мелодійна інтеграція — безпосередньо формують технічні та виконавські навички співака. Відпрацювання таких зразків музичного мистецтва є основою для розвитку співочої техніки в рамках італійської вокальної традиції.

Аналіз науково-методичної літератури дозволяє виокремити основні методи вокальної підготовки, спрямовані на формування навичок співу в стилі бельканто у студентів мистецьких закладів освіти.

На думку Л. Тоцької, методи вокального навчання можна класифікувати за кількома основними групами.

Перша група об'єднує методи, що формують у студентів необхідні м'язові установки і рухові навички, безпосередньо пов'язані зі звукоутворенням. Сюди належать методи розвитку активної артикуляції приголосних, що забезпечують чіткість і розбірливість вокальної мови.

До цієї ж групи відносяться методи, спрямовані на правильне положення гортані та формування навички "позіхального" відкриття ротоглоткового каналу, що передбачає контроль положення язика, м'якого піднебіння, нижньої щелепи та губ. Особливу увагу приділяють вправам на формування співацького дихання, яке передбачає стабільне підтримання підкладкового тиску та контроль імпедансу.

Друга група включає фонетичні методи, що розвивають навички природного формування тембру голосу через зміну забарвлення голосних.

Корекція вокальних формант шляхом зміни конфігурації ротоглоткового каналу сприяє оптимізації імпедансу і режиму роботи голосових складок. До цієї категорії належать вправи на тонізацію гортані та акустичне налаштування резонансних характеристик голосу.

Третя група методів спрямована на фіксацію внутрішніх вокально-тілесних відчуттів. Ці методи дозволяють закріпити у свідомості співака цілісну тілесну схему, яка змінюється залежно від обраної техніки звукоутворення. Завдяки їм формуються стійкі психомоторні моделі для співу з різними типами імпедансу — сильним, проміжним або слабким.

До четвертої групи відносяться методи, що залучають емоційно-вольові механізми виконавця. Використання образних уявлень, емоційних станів і внутрішніх вольових команд стимулює необхідні зміни у функціонуванні голосового апарату, що безпосередньо позначається на якості звучання.

Часто це супроводжується зміною міміки, жестів і положення тіла, що сприяє більш органічному емоційному вираженню.

П'ята група об'єднує методи слухових впливів, які ґрунтуються на розвитку зворотного зв'язку між органом слуху та гортанню. Основою цих методик є прослуховування і наслідування зразків вокального мистецтва — як у живому виконанні, так і у професійних аудіозаписах високої якості [34, 35].

Цей підхід сприяє розвитку музичного слуху, точності інтонування та вдосконаленню тембрових характеристик голосу.

Формування вмінь і навичок співу у стилі бельканто в процесі вокальної підготовки здобувачів мистецької освіти є цілісним, системним і цілеспрямованим педагогічним процесом. Його мета полягає не лише у розвитку технічної майстерності вокаліста, але й у глибокому осмисленні специфіки вокального мистецтва, розумінні естетичних засад співу та характеру виконавської діяльності.

Результативність оволодіння технікою бельканто багато в чому визначається правильним підбором навчальних методик, які мають враховувати індивідуальні психологічні особливості, вік студентів, рівень їхньої музичної обдарованості, а також специфіку педагогічних завдань на кожному етапі підготовки.

Висновки до Розділу 2

Проведений аналіз свідчить, що італійська вокальна школа, яка сформувалася на основі традицій бельканто, справила визначальний вплив на становлення і розвиток професійної виконавської техніки сучасного співака.

Її принципи — природне дихання, стабільна опора, рівність регістрів, пластичність фразування, кантиленна манера співу та чіткість артикуляції — стали фундаментом для формування високого рівня вокальної майстерності у багатьох національних школах світу.

Важливим аспектом є те, що основні методичні підходи італійської школи не лише зберегли актуальність у мистецькій освіті, але й були адаптовані до сучасних вимог виконавської практики. Формування навичок співу бельканто сьогодні ґрунтується на інтеграції класичних італійських традицій із новітніми знаннями про фізіологію голосоутворення, акустику голосу та педагогічні стратегії.

Особлива увага у процесі підготовки вокаліста приділяється розвитку кантилени, вмінню управляти динамікою і нюансами, вільному володінню резонаторною системою та природній техніці дихання. Збереження принципів італійської школи, їх осмислена адаптація до

індивідуальних особливостей співаків і творчий підхід до навчального процесу забезпечують формування високого рівня інтерпретаційної майстерності й сценічної виразності.

Формування вмінь і навичок співу в стилі бельканто у процесі вокальної підготовки здобувачів мистецької освіти є цілісним і систематичним педагогічним процесом. Його основною метою є не лише технічне вдосконалення вокаліста, але й глибоке розуміння особливостей вокального мистецтва, усвідомлення естетичної сутності співу та характеру виконавської діяльності.

Ефективність формування навичок бельканто значною мірою залежить від правильного вибору методів навчання, який має враховувати індивідуально-психологічні та вікові особливості студентів, рівень їхньої музичної обдарованості, а також конкретні педагогічні завдання на різних етапах підготовки.

Крім того, вирішальне значення у цьому процесі відіграють майстерність і досвід викладача, його здатність адаптувати навчальні стратегії до потреб кожного студента, створювати умови для розкриття творчого потенціалу і сприяти формуванню високого рівня виконавської культури.

Таким чином, успішне оволодіння технікою бельканто потребує комплексного підходу, що поєднує індивідуалізацію навчання, гнучке застосування вокальних методик і глибоке розуміння мистецької природи вокальної діяльності.

ВИСНОВКИ

1. Було визначено історичні витoki та етапи розвитку італійської вокальної школи. У ході дослідження з'ясовано, що італійська вокальна школа є однією з найдавніших і найвпливовіших у світі академічного співу. Її витoki сягають доби пізнього Відродження, коли в Італії почали формуватись перші концепції співу як синтетичного виду мистецтва. Уже в 17 столітті розпочалося становлення стилю *bel canto*, що в перекладі означає «прекрасний спів». Цей стиль став методологічною основою італійської вокальної школи, поєднуючи технічну віртуозність з глибокою художньою виразністю. У 18-19 століттях італійська школа пережила період розквіту, сформувавши систему академічної підготовки вокалістів у консерваторіях Неаполя, Риму, Болоньї та інших міст. У цей період були закладені засади професійного виконавства, які згодом поширились на інші європейські країни. Аналіз джерел засвідчив, що розвиток італійської школи тісно пов'язаний із трансформаціями оперного мистецтва, еволюцією педагогіки співу, а також з утвердженням ідеалу співака як митця-інтерпретатора.

2. Було виокремлено та розглянуто методологічні засади бельканто як основи італійської традиції. У межах дослідження особливу увагу приділено аналізу бельканто, що стало не лише стилем, а й педагогічною системою, яка впливає на формування технічної та естетичної складових вокального мистецтва. Визначено, що головними принципами бельканто є: природне звукоутворення, контрольована дихальна опора, м'яка атака звуку, кантилена, рівність звучання у всіх регістрах, відсутність надмірного фізичного напруження, увага до краси тембру та виразності дикції. Ці методичні принципи розглядалися не ізольовано, а як цілісний комплекс, що має на меті не лише технічну досконалість, а й розвиток музичного мислення, емоційності, акторських навичок та сценічної виразності.

Методологія стилю бельканто також передбачає тривалий навчальний процес, орієнтований на індивідуальний розвиток голосу студента та формування

стійких професійних навичок. Таким чином, бельканто — це не лише вокальна техніка, а повноцінна педагогічна система, що поєднує фізіологічну доцільність, музичну виразність і виховання високих художніх стандартів.

3. Було проаналізовано педагогічну діяльність італійських співаків та викладачів. Дослідження дозволило виявити значний внесок італійських вокальних педагогів у становлення академічної системи навчання співу. Зокрема, увага була зосереджена на діяльності таких видатних фігур, як Нікола Порпора, Джованні Баттіста Манчіні, Франческо та Джованні Баттіста Ламперті, а також Мануель Гарсія. Їхні педагогічні концепції об'єднує унікальне поєднання глибокого розуміння фізіології голосу, любові до краси звучання та чіткого усвідомлення художньої цінності вокального мистецтва. Педагоги італійської школи вважали, що викладач повинен не лише добре співати, а й бути тонким психологом, здатним відчувати індивідуальні особливості студента і вибудувати ефективну стратегію розвитку голосу. Навчальний процес відзначався послідовністю, інтенсивністю і тривалістю — в консерваторіях навчалися по 6-9 років, з щоденними заняттями. Методи навчання охоплювали вправи на дихання, розвиток кантилени, роботу з дикцією та сценічною експресією. Завдяки цьому педагогічному підходу було виховано не лише великих виконавців, а й сформовано стандарти, які стали основою викладання вокалу у всьому світі. Досвід цих викладачів став неоціненним внеском у науково-методичну базу вокальної освіти, що продовжує впливати на сучасну підготовку співаків і формування виконавської школи високого рівня.

4. Було поглиблено аналіз педагогічного аспекту формування навичок співу бельканто у майбутнього співака. Педагогічна складова в системі італійської вокальної школи є ключовою для ефективного розвитку не лише техніки співу, а й виконавської індивідуальності співака. У межах дослідження було встановлено, що процес навчання бельканто базується на особистісно орієнтованому підході, який враховує індивідуальні особливості студента: тип голосу, рівень підготовки, психологічні та фізіологічні характеристики. Викладач виступає не лише як передавач технічних навичок, а як ментор, що

супроводжує становлення артиста. Особлива увага приділяється розвитку вміння слухати себе, самоконтролю, внутрішньої координації та формуванню свідомого вокального мислення. Також було акцентовано, що педагогічна система італійської школи уникає механічного заучування. Натомість вона формує стійкі навички через цілісну роботу над твором — від технічної бази до сценічної подачі, сприяючи розвитку музичного смаку, артистизму й емоційної виразності. Успішне засвоєння бельканто потребує тривалої, методично вивіреної роботи, в якій викладач і студент взаємодіють як рівноправні партнери в процесі творчого зростання.

5. Було виявлено особливості формування технічних навичок вокаліста у контексті італійської школи. На основі аналізу наукових джерел, методичних праць та досвіду італійських педагогів було встановлено, що формування технічних навичок у вокаліста в межах традиції бельканто є системним і багаторівневим процесом. Він охоплює опанування цілісного вокального акту — від постави тіла і дихання до нюансування та інтерпретації музичного тексту. Особлива роль у цій системі належить кантилені — плавному, безперервному веденню мелодії — як інструменту не лише художнього вираження, а й формування стабільної дихальної опори, рівномірності тембру та гнучкості фразування. Для досягнення високого рівня техніки важливим є індивідуальний підхід до студента, врахування його вікових, психологічних і фізіологічних особливостей. Тільки при такому підході формуються стійкі навички, які дозволяють вокалісту не лише виконувати складний репертуар, а й зберігати здоров'я голосового апарату впродовж кар'єри. Таким чином, технічна підготовка в італійській школі невід'ємна від художньої, а кожна вправа — це крок до виразного, вільного, глибоко емоційного виконання.

6. Було визначено, яким чином принципи бельканто реалізуються у сучасній мистецькій освіті. У ході дослідження встановлено, що методичні принципи італійської вокальної школи залишаються актуальними й сьогодні та є базовими у системі професійної підготовки співаків у багатьох країнах світу. Вони інтегровані у навчальні програми провідних консерваторій, зокрема

Accademia Teatro alla Scala, Juilliard School, Royal Academy of Music, Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. У сучасній мистецькій освіті принципи бельканто не тільки зберігаються у класичному репертуарі, але й адаптуються до роботи з сучасними жанрами — мюзиклом, естрадно-джазовим співом, crossover-напрямом. Ключовими залишаються ті самі аспекти: природне дихання, стабільна опора, кантилена, гнучке фразування, злиття регістрів і індивідуальне забарвлення тембру. Активно застосовуються як традиційні вправи на розвиток дихальної техніки, legato, орнаментованого співу, так і новітні методи — комп'ютерна акустична діагностика, ларингоскопія, біомеханічні тренажери. У практиці викладання велика увага приділяється не лише технічному вдосконаленню, а й емоційно-образній сфері. Студент навчається не просто "співати правильно", а передавати зміст, працювати з текстом, створювати сценічний образ — у дусі класичних традицій італійської школи. Таким чином, бельканто залишається не лише історичною спадщиною, а й живим і гнучким інструментом формування професійних вокалістів 21 століття, який ефективно поєднує перевірену часом систему з інноваційними освітніми підходами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова Л. Г. Методичні принципи формування співучого голосу видатного педагога Ф. Ламперті // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). 2012. № 11 (246), ч. I. С. 102–109.
2. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : підручник. К. : Віпол, 2007. 174 с.
3. Багадуров В. А. Нариси з історії вокальної педагогіки. 2-ге вид. М. : Музгіз, 1956. 268 с.
4. Барсова Л. Із історії петербурзької вокальної школи: Еверарді, Габель, Томарс, Ірецька. Спб., 1999. 3 с.
5. Бойко А. Вокальний стиль belcanto як провідний метод сучасної освіти // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 139. С. 221–224.
6. Василенко Л. М. Педагогічні підходи та принципи формування вокально-методичної майстерності вчителя музичного мистецтва // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2015. № 1. С. 119–125.
7. Ващенко Н. Н. Творча спадщина Олександра Мишуги (1853–1922 рр.) в контексті розвитку української мистецької педагогіки : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Полтава : ПНПУ, 2015. 234 с.
8. Вопросы физиологии пения и вокальной методики : труды ГМПШ ім. Гнесіних. Вип. 25. М., 1975. 168 с.
9. Гавацко Є. П. Формування вокальних навичок у вихованців студії естрадного співу : навчально-методичний посібник. Ужгород, 2017. 65 с.
10. Гавриленко Л. М. Академічний спів. Методичні рекомендації та програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–II рівнів акредитації. Хмельницький, 2013. 30 с.

11. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва : підручник. Київ : НМАУ, 1997. 320 с.
12. Гончаров О. Педагогічний словник. К. : 1997. 366 с.
13. Гринь Л. О. Методичні основи та загально-педагогічні принципи вокального мистецтва // Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 2 (13). С. 52–55.
14. Дедусенко Ж. В. Виконавська піаністична школа як рід культурної традиції : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства : 17.00.01. К., 2002. 20 с.
15. Жаркова В. Історія західної музики: Homo Musicus від античності до бароко : навчальний посібник. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2023. 548с.
16. Котляревський І. А. Парадигматичні аспекти розвитку понятійного апарату музикознавства // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. 2000. Вип. 7. С. 31–33.
17. Кузьмічова В. А. Методика викладання дисциплін за кваліфікацією (вокал). Частина І. Італійська вокальна школа: шлях від зародження до сучасності. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. 42 с.
18. Кулдирикаєва О. В. Основи вокальної методики : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Музичне мистецтво». Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. 158 с.
19. Кушка Я. С. Методика навчання співу : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 288 с.
20. Ламперті Ф. Мистецтво співу (L'arte del canto) : навчальний посібник. 2-е вид., випр. Спб. : Лань, Планета музики, 2009. 192 с.
21. Ламперті Ф. Мистецтво співу за класичними переказами. М. : Музгіз, 1913. 254 с.
22. Левидов І. І. Розвиток голосу співака і професійні хвороби голосового апарату. Л., 1933.
23. Львов М. Л. Російські співаки. М., 1965.

24. Людкевич С. Олександр Мишуга як артист і вчитель співу // Олександр Мишуга. Спогади. Матеріали. Листи. Київ : Музична Україна, 1971. С. 84–102.
25. Менабені А. Г. Методика навчання сольного співу. М. : Просвещение, 1987. 95 с.
26. Можайкіна Н. С. Методика викладання вокалу. Хрестоматія : навчальний посібник. К. : 2016. 216 с.
27. Морозов В. П. Мистецтво резонансного співу. М. : Музика, 2002. 268 с.
28. Мурзай Г. М. Методика викладання вокалу : навчально-методичний посібник для магістрантів спеціальності «Музична педагогіка та виховання». Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. 178 с.
29. Назаренко І. К. Мистецтво співу : хрестоматія. М. : Музика, 1968. 370 с.
30. Смелкова Т. Д., Савельєва Ю. В. Методичні основи формування вокально-виконавської культури в класі сольного співу // Музична освіта в сучасному світі. Діалог часів. Ч. II. Спб. : РГПУ імені А. І. Герцена, 2010. С. 256–260.
31. Сорокіна А. В. Зарубіжні вокальні школи. М. : Академія, 2011. 60 с.
32. Стахевич О. Г. Теоретичні питання культури, освіти та виховання : збірник наукових праць / упоряд. О. В. Михайличенко. Вип. 27. Київ–Суми : НМАУ ; КНЛУ ; МІГРО, 2004. С. 3–20.
33. Теорія і практика педагогіки музичної освіти в середніх професійних навчальних закладах : навчальний посібник / наук. ред. Р. Г. Шитикова, М. Р. Чорна. Спб. : РГПУ імені А. І. Герцена, 2012. С. 110–122.
34. Тоцька Л. О. Вокально-виконавський стиль «bel canto»: історико-теоретичний аспект // Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки. 2012. Вип. 107. С. 208–217.

35. Тоцька Л. О. Методика формування вмінь співу бельканто у процесі вокальної підготовки педагога-музиканта // Педагогічні науки : збірник наукових праць. 2013. Вип. 110. С. 184–193.
36. Туркевич В. Опера «Набукко» Джузеппе Верді як кульмінація Рісорджименто першої половини ХІХ століття. К. : АС, 1993. 16 с.
37. Холопова В. Н. Музыка як вид мистецтва : навчальний посібник для студентів вищих мистецтв і культури. Спб. : Лань, 2000. 319 с.
38. Цебрій І. В. Історія та теорія італійської вокальної школи : посібник для студентів закладів вищої освіти. Старобільськ : Формат+, 2021. 58 с.
39. Юссон Р. Співочий голос. М. : Мистецтво, 1974.
40. Юцевич Ю. Є. Музыка : словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. С. 26.
41. Яковлева А. С. Вокальна школа Московської консерваторії: перше п'ятдесятиріччя; 1866–1916. М., 1999. 108 с.
42. Ярославцева Л. К. Опера. Співаки. Вокальні школи Італії, Франції, Німеччини ХVІІ–ХХ століть. М. : Золоте Руно, 2004. 200 с.
43. Євтушенко Д. Г. Питання вокальної педагогіки. Історія, теорія, практика. К. : Мистецтво, 1963. 339 с.
44. Bellini V. Adelson e Salvini. Canto e pianoforte. Editorte riveduta sulla Partitura autógrafa nella Biblioteca dei R. Conservatorio di Música di Napoli. N. Y. : Mills Publishing, s.a. URL: https://s9.imslp.org/files/imglnks/usimg/7/74/IMSLP302273-PMLP220396-Adelson_e_Salvini.pdf (дата звернення: 14.05.2025).
45. Botume J. F. Modern Singing Methods: Their Use and Abuse. Boston : Oliver Ditson & Co., 1885. URL: <https://archive.org/details/modernsingingmet00botu> (дата звернення: 14.05.2025).
46. Diaconu A. Bel Canto – The Old Italian Vocal Technique and Its Golden Age // International Multidisciplinary Scientific Conference on the Dialogue between Sciences & Arts, Religion & Education. 2018. URL: <https://www.researchgate.net/publication/329303236> (дата звернення: 14.05.2025).

47. Lamperti G. B. *The Technics of Bel Canto* / transl. by T. Baker. New York : G. Schirmer, 1905. URL: <https://archive.org/details/technicsofbelcan00lamp> (дата звернення: 14.05.2025).
48. Maffei G. C. *Lettera sul canto*. Napoli, 1562. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k110429j> (дата звернення: 14.05.2025).
49. Martynova Y. A., Martynov D. Y., Sukhova A. M., Sabirova R. N. Formation and development of the Italian vocal school from 16th to 19th centuries // *Propósitos y Representaciones*. 2021. Vol. 9, Special Issue 2. Article e1018. URL: <https://doi.org/10.20511/pyr2021.v9nSPE2.1018> (дата звернення: 14.05.2025).
50. Stark J. *Bel Canto: A History of Vocal Pedagogy*. Toronto : University of Toronto Press, 1999. URL: <https://www.utppublishing.com/Bel-Canto-A-History-of-Vocal-Pedagogy.html> (дата звернення: 14.05.2025).
51. Tosi P. F. *Observations on the Florid Song* / transl. by J. E. Galliard. London : J. Wilcox, 1742. URL: [https://imslp.org/wiki/Observations_on_the_Florid_Song_\(Tosi,_Pier_Francesco\)](https://imslp.org/wiki/Observations_on_the_Florid_Song_(Tosi,_Pier_Francesco)) (дата звернення: 14.05.2025).